

A népi demokráciák hazatelepítési akciói 1954–1956

Cseresnyés Ferenc¹

Abstract The Repatriation Campaigns of People’s Democracies 1954–1956. During the Cold War the intention to gain political influence over migrant groups (and to entice them to come home), or to retain it (and to successfully integrate them into society) was part of the foreign-policy struggle between the two opposing power blocks. The Post-Stalin Soviet foreign policy has thrown itself into this political struggle with a remarkably flexible institutional and political-ideological aim. The Eastern European small and medium allies have followed the example of „the big brother” within their own capacities. The Hungarian foreign policy was particularly adept in this at the time whose technics of temptation to lure migrants home from abroad formed the basis of the similar or renewed effort of the Kádár government from the end of 1956 onward.

Keywords „people’s democracy”;² Displaced Persons (DPs); stateless persons; refugees; emigrants – emigration; repatriation; United Nations High Commissioner for Refugees; repatriation propaganda; camp psychosis; forced repatriation; double agent; World Federation of Hungarians; political selection of would-be repatriates

Bevezetésként szükséges tenni néhány fogalmi meghatározást. Az 1951. április 25-i német szövetségi törvény bevezette a nyugati Németországban az angolszász megszálló hatalmak által „displaced persons”-ként (DP – dípíként), azaz „elkerültként” jelölt személyekre a „*hontalan külföldi*” fogalmat.³ Azzal az időbeni korláttal, hogy nevezettek már 1950. június 30. előtt a Szövetségi Köztársaság területén tartózkodtak. „*Külföldi* (tehát nem német) *menekültnek*” azok a személyek minősültek, akik a Genfi Nemzetközi Konvenció politikai menekültek jogállásáról szóló, Németországban az 1951. július 25-én ratifikált szövetségi törvény hatálya alá estek. A továbbiakban mindkét kategóriát „hontalan külföldiként” kezeljük.

1 Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Email: cseresnyes.ferenc@ajk.pte.hu

2 A „népi demokrácia” a létezett szocialista, vagy szovjet-típusú politikai rendszerek (egyébként totális diktatúrák) önmeghatározása volt az általuk kapitalistának és kizsákmányolónak tartott „csak” polgári demokráciákkal szemben.

3 Németország ilyen módon rögzítette, hogy átvette a nevezett személyi kategória sorsa feletti diszponálás jogát. A politikai és jogi lépést a nyugati szövetséges hatalmak kezdeményezték, megszabadulni kívánván a számukra terhes kötelezettségekkel járó problémától. (Értsd: élelmezési, elszállásolási, költöztetési, utaztatási stb. terhek)

I. Hontalan külföldiek a Szövetségi Köztársaságban

A Szovjetunió és a csatlós országok által kezdeményezett hazatelepítési akciók nem csupán a Németországban tartózkodókat, hanem *minden* Nyugaton élő egykori kelet-európai állampolgárt igyekeztek elérni. Sok esetben kitelepített németeket is megcélzott az akció, őket azonban ezúttal kivesszük vizsgálódásunk köréből. A szóba jövő személyi kör így az úgynevezett *régi-, a háborús- és a háborút követő emigrációs hullámokból* tevődik össze. Különösen az utóbbi két kategória áll érdeklődésünk homlokterében.

I. Számuk

A folyamatosan változó helyzet miatt nem ismeretes azon kelet európai menekültek pontos száma, akik hazájukat a háborús események következtében kényszerűen elhagyták, és a háború alatt, a német fegyverletétel időszakában valamelyik német befolyás alatt álló országban tartózkodtak. A különböző nemzetközi és német intézetek számításai, illetve becslései között mégis elég pontos egyezések mutatkoznak. (Az sem kizárt persze, hogy azért, mert átvették egymás adatait).

1. táblázat: *Kelet-európai menekültek becsült száma a II. világháború végén Németországban és befolyási övezetében*

Kelet-európai menekültek	Becsült számuk
Lengyelek (beleértve ukránok):	3 300 000 – 3 500 000
Oroszok (ukránokkal és a Szovjetunió nem orosz népeihez tartozókkal):	2 000 000
Csehek és szlovákok:	1 000 000
Jugoszlávia népeihez tartozók:	400 000
Észtek, lettek, litvánok:	200 000 – 300 000
Bolgárok:	185 000
Magyarok:	65 000
Románok:	14 000
Összesen:	7 164 000 – 7 464 000

Forrás: saját levéltári kutatás

(A táblázat nem tartalmazza a kelet-európai államok német és zsidó menekültjeinek becsült számát)

Az ENSZ 1950-ben létrehozott Menekültügyi Főbiztosságának 1954. márciusi jelentése a dípik (DPs) összes számát a volt német érdekszférában 10 millióra kerekítette. Az önkéntes és a kényszerrepatriálások, valamint a tengeren túlra történő kivándorlások folyamatosan olvasztották a számot, azonban nem olyan mértékben, mint ahogyan azt az ellátásuk fő terhére a fent említett időponttól viselő vesztes államok (Németország és Ausztria) szeretnék volna. A számukra vonatkozó utolsó német statisztika (1955. április 1.) a következő adatokat tette közzé.

2. táblázat: Kelet-európai menekültek száma a Német Szövetségi Köztársaságban 1955. 4. 1.

Kelet-európai menekültek	Számuk
Lengyelek (beleértve ukránok):	30 210
Oroszok (ukránokkal és a SU nem orosz népeihez tartozókkal):	13 571
Csehek és szlovákok:	10 135
Jugoszlávia népeihez tartozók:	20 661
Észtek:	3 789
Lettek:	13 392
Litvánok:	6 123
Bolgárok:	1 625
Magyarok:	12 526
Románok:	4 588
Hontalan:	50 971
Összesen:	167 591
Ehhez Nyugat Berlinben:	6 737
Mindösszesen:	174 328

Forrás: saját levéltári kutatás

Még ha itt a 2. táblázatban csupán a nyugati Németországról van is szó (szemben az 1. táblázat nagyobb régiójával), nyilvánvaló, hogy igen jelentős mértékben csökkent a kelet-európai állampolgárok száma.⁴ Viszont ha a korábbi (1952-es) német felmérés 245 284 fős adatát vesszük alapul, akkor megállapítható, hogy a kivándorlás mégsem csökkentette nagymértékben a kelet-európaiak németországi számát.

A korlátozások ismeretében is látható a két táblázat összehasonlításából, hogy a győztesnek számító államok polgárai (lengyelek, oroszok, jugoszlávok, csehek és szlovákok), vagy az egyéb okokból „jól jártak” (románok, bolgárok) nagyobb arányban tértek vissza hazájukba, mint a vesztesnek számítók, illetve a „rosszul járók” (például a magyarok, illetve a balti államok polgárai).

A Szövetségi Köztársaságban tartózkodó kelet-európai népekhez és népcsoportokhoz tartozók nemzeti sajátosságai nagyon fontos lélektani tényezőket jelentettek abban a tekintetben is, hogy miként viszonyultak a Szövetségi Köztársasághoz, mint számukra menedéket és társadalmi integrációs lehetőséget nyújtó országhoz. Az Odera–Neisse határ problémája például egyértelműen elválasztó tényező volt a lengyel emigráció és az őket befogadó német közeg között. A cseh emigráció viszonyát a német befogadó társadalomhoz alapvetően meghatározta a szudétánemet kérdés. Ezekre a pszichológiai tényezőkre a hazatérítési propagandák nagy hangsúlyt fektettek.⁵ A magyar emigráció tekintetében ilyen „zavaró” tényezők nem merültek fel.

4 Figyelembe kell azonban azt is venni, hogy ebben a számban már benne vannak a Kelet-Európa 1948/1949-es bolsevizálása elől elmenekült polgári politikusok és értelmiségiek is, azaz időközben átalakult, illetve módosult az összetétel is. (1955. január 1. és április 1. között 496-an érkeztek kelet-európai emigránsok az NSZK-ba). Továbbá a világháború előtt, illetve alatt odamenekült dípi-népességnek is jobbra az idős, beteg, munkára kevésbé fogható (hovatovább szinte állandó gondoskodásra szoruló) része maradt vissza.

5 A „hontalan” csoport nemzeti hovatartozás szerint nem volt felosztható. Nagy százalékban az ún. régi-emigrációhoz tartoztak, közöttük közelebbről nem meghatározható számban oroszok, vagy a Szovjetunió nem orosz népeihez tartozók, akiket a szovjet kormány egészében „eltávozotként”, vagy „visszatartott szovjetpolgárként” minősített.

2. Politikai és társadalmi tagozódásuk

A hontalan külföldiek politikai tagozódásának vizsgálatakor fontos vizsgálni az emigrációs, illetve a menekülési időpontot. A szovjet államszövetség régi emigránsainak első hulláma monarchista, a további hullámokban demokrata, liberális, szocialista és szociáldemokrata volt. E csoportok tagjai az emigrációban többnyire hűek maradtak meggyőződésükhöz. Az emigrációban felnövekedett fiatal generációk azonban új ideológiai és politikai álláspontokat kerestek. A Szovjetunió nem orosz népeinek régi emigrációira nagyjából ugyanez a jellemző (Hetman- és Petljura-hívek,⁶ és szocialisták, fehérorosz demokraták és szocialisták, grúz nemzeti demokraták és szocialisták stb.).

A világháborús és a háborút követő emigráció politikai arca ettől jelentősen eltért, mert ezek a személyek már a szovjet államban nőttek fel, azaz abban szocializálódtak. Általuk a politikai emigrációt új eszmék és politikai elképzelések befolyásolták. Nemzetiek voltak, amennyiben hazájuk önálló és független nemzeti állammá válására törekedtek, de időközben elválasztó tényezők is kialakultak. Felfogásaik a forradalmi nacionalizmustól a baloldali radikális szocializmusig, illetve a titóizmusig terjedtek. Az orosz emigráció egésze abban az értelemben is nacionalista maradt, hogy a Szovjetunió minden nemzeti alapú felosztását mereven elutasította.

A korabeli kelet-európai politikai emigrációkban (beleértve Jugoszlávia népeit is) hasonló politikai áramlatok voltak találhatóak. A háborús emigrációt nagy százalékban az olyan aktív antikommunisták tették ki, akik hazájuk kommunista átalakítását még nem élték meg. A háborút követő politikai emigrációk viszont a kommunista hatalomátvétel folyamatának a különböző megszorításai, üldözései elől menekültek el. Politikai beállítódásaikat, akaratképzésüket, a befogadó Németországhoz való viszonyukat alapvetően ezek a tények határozták meg.

Az emigrációk társadalmi tagozódására vonatkozóan nem maradtak fenn megbízható adatok. Ezt azért is nehéz megállapítani, mert csak kevés esetben fordult elő, hogy az emigránsnak sikerült elérnie azt a szociális státuszt, amelyet a szülőföldjén betöltött, illetve élvezett. Általánosan megállapítható, hogy a Szovjetunióból érkezett régi emigráció nagy százaléka az értelmiségi rétegekből jött (politikusok, tudósok, tisztviselők, katonatisztek, polgárok). A háborús- és az azt követő emigráció viszont többnyire társadalmilag alacsonyabb rétegeket ragadott magával. A kelet-európai térség háborús emigrációjára általánosan jellemző, hogy a német csapatok visszavonulásával rendelkezésre álló menekülési lehetőséggel természetes módon élhettek azok a társadalmi, etnikai csoportok, amelyek valamilyen okból fenyegetve érezték magukat a szovjet kommunizmustól (evakuálás). A német hatalmi szférában fekvő közép-európai államokban, a későbbi népi demokráciákban azonban már nem minden esetben voltak adottak az ilyen menekülési lehetőségek.

A magyar emigráció nagy százalékban például egykori hivatásos katonákból állt, akik a németekkel szövetségben harcolva szorultak vissza német területre. A bulgár emigráció viszont lényegében néhány diplomatára, politikusra, állami hivatalnokra korlátozódott, akik egyénileg tudtak egéruat nyerni a szovjet csapatok elől. Munkások és egyetemi hallgatók csak azért voltak találhatóak ebben az emigrációs csoportban, mert ők a német összeomlás idején szakmai okokból éppen Németországban tartózkodtak.

A háború utáni emigráció összetétele, amely főként a népi demokráciákból érkezett, szoros összefüggésben állt (miként említettük) ezen országok kommunisztává válásának

6 Ukrán nacionalisták

a menetrendjével. A nemzeti politikusokat, képviselőket és értelmiségieket a polgári, majd a paraszti és végül az iparos személyek követték, akik a mindenkori fenyegetés elől, pszichikai, társadalmi, vagy gazdasági egzisztenciájuk megvonása miatt menekültek el.

3. A menekültek jogi státusza, gazdasági és szociális helyzete

A nyugati szövetséges nagyhatalmak terminológiája szerinti személyek (DPs – lakóhelyükről elkerült személyek) Németország felelősségébe történő átadása – az ország szuverenitásának visszaadásával összefüggésben – természetesen módosította az érintettek jogállását is. Három törvény hatálya terjedt ki az említett népeségekre: a szövetségi területen tartózkodó hontalan külföldiek jogállására vonatkozó (1951. évi 4. 25-i tv.), a menekültek jogállásáról szóló nemzetközi konvenció (1951. évi 7. 28-i tv.) és a külföldi menekültek elismeréséről és elosztásáról szóló rendelet (1953. évi 1. 6-i tv.).

A sorrendben az első azokra a személyekre vonatkozott, akik már 1950. 6. 30-án az Alaptörvény [*Grundgesetz*] hatálya alá estek, már a Szövetségi Köztársaság területén tartózkodtak. Eltekintve a politikai jogoktól, ez a személyi kör csaknem a német állampolgárokat megillető jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezett és a nemzetközi menekültügyi konvenció meghatározásai is vonatkoztak rájuk. Az egyezmény azoknak a nem német menekülteknek a jogállására vonatkozott nemzetközi jogi értelemben, akik 1950. június 30. előtt érkeztek Németországba menedék-keresési szándékkal.

Az említett törvényekből a menekültek szempontjából az volt a fontos, hogy német és nemzetközi garanciát kaptak a menedékre és a Németországban maradás lehetőségére. Másfelől arról is biztosították az említett személyi kört, hogy továbbvándorolhat egy harmadik országba, illetve adott esetben visszatérhet a szülőföldjére is anélkül, hogy az illetékes német szervek akadályoznák őket szándékuk megvalósításában. Ugyanakkor a maradni szándékozók a Szövetségi Köztársaság szociális és gazdasági vonatkozásban ugyanolyan értékesnek tekintette, mint a német polgárokat.

A német munkaügyi hivatalokban 1955. május 10-én összesen 8792 külföldi menekült tartottak munkanélküliként nyilván. Közöttük 6852 volt a férfi és 1940 a nő. 1953 februárjában az említett hivatal azt jelentette, hogy a menekült-táborokban lakó külföldi menekült népeségből (38 000 személy) mintegy 8 ezren jelentkeztek náluk munkanélküliként. 1955-re ez az arány 3 ezer főre csökkent.

A fent említett 8792 munkanélküli személyből 7643 hontalan külföldi, 236 elismert külföldi menekült és 913 egyéb menekült volt. Közülük 3. 312-en táborokban, 1440-en lakótelepeken és 4040-en egyéb szállásokon éltek.

A munkanélküliek aránya a külföldi menekültek körében kétszer olyan magas volt a jelzett napon, mint az összlakosságon belüli munkanélküli arány. Több mint 4000 személy Bajorországban, mintegy 1700 Alsó-Szászországban, mintegy 700 Schleswig-Holsteinben, kb. 600 személy pedig Észak-Rajna-Westfáliában lakott.⁷ A többiek megoszlottak a nem említett tartományok között. Megjegyzendő (ahogyan azt az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, valamint az országban tevékenykedő jóléti szervezetek képviselői is szóvá tették), hogy a munkaügyi hivatal foglalkoztatási statisztikája az adott időpontban a menekültek egy részét érte el. Nem adott információt az öreg, beteg, hadirokkant hontalan személyekről például, akiknek helyzete (aligha jellemezhető más-ként) megrendítő képet mutatott. Tovább differenciálja a helyzetképet, ha összevetjük a

7 BA B106/5434. 7.

Németországban betöltött munkahelyi pozíciót a származási országban korábban elért beosztással. Ez az ellentét főként a jelentős számú korábbi értelmiségi foglalkozású esetében szignifikáns. A németeknek tudomásul kellett vennie, hogy a hontalan külföldiek körében virulens az elképzelés, hogy a német befogadó társadalom (mint közeg) akadályozza és megnehezíti a külföldiek társadalmi érvényesülését. Szemben például olyan menekülteket befogadó államokkal, mint az Egyesült Államok.

Nem utolsó sorban ezért állt a hazatérítő, hazacsábító propaganda középpontjában a menekültek nehéz, olykor méltatlan szociális helyzete. A táborban élő menekültek magas száma (31 486)⁸ nem annyira a számarány miatt volt veszélyes, sokkal inkább jöttek káros pszichológiai tényezők számításba.

Hosszabb-rövidebb időt minden Németországba érkezett külföldi menekült kénytelen volt táborigényeket élni. Ez a tény messzemenően befolyásolta mentalitásukat, és továbbhatott akkor is, amikor már rég nem éltek táborban. A győztes nyugati szövetséges nagyhatalmak által létrehozott nemzetközi menekültszervezetek (UNRRA, IRO) a dípkét Németországban gondozási objektumnak tekintették. Az alapvetően politikai megközelítésnek természetes következményei lettek a később nehezen leküzdhető negatívumok. Olyanok például, mint a német ellátási kötelezettség feltételezése, ezzel összefüggésben a saját kezdeményezésről való lemondás, a felelősségtudat eltűnése, valamint a német társadalmi környezettel szembeni távolságtartó ellenszenv. Világos, hogy mindez jelentősen nehezítette a nem teljesen önkéntes befogadó (Németország) konszolidációs törekvését irányukban.

Az érintett személyek gyakran olyan lebegő helyzetbe szorultak, amely különösen az alsóbb társadalmi rétegekben a gyökértelesség, az elmagányosodás és reménytelenség tudatát eredményezte. Ezek a pszichológiai problémák természetesen nem csak a velük foglalkozó segélyszervezetek és intézmények munkatársai előtt voltak ismertek, hanem a kommunista származási országok előtt is. A hazatérítési propagandák középpontjában nem véletlenül került tehát az említett negatív lelki állapot előidézésének, illetve felerősítésének a szándéka, párhuzamosan a már kialakult német társadalmi kapcsolatok és kötődések lazításának a törekvéssel. Így mutatkozott esély a menekültek csoportos, vagy akár csak egyéni visszatérítésére.

A külföldi menekültek németországi központi befogadó állomása (Valka - láger Nürnberg mellett) igen komoly kihívás elé került a repatriálási törekvések megvalósítási kísérlete során. A német biztonsági igények folyamatos összeütközésben álltak a külföldi hírszerző szolgálatok információs igényeivel. A kommunista állambiztonságtól éppen elszakadt menekült sikeres menekülését követően közvetlenül (amely rendkívüli fizikai kockázatokkal járt együtt számára), szembe találta magát a táborban az egyik külföldi hírszolgálat (kémszervezet) ügynökével. A várt és remélt szabadságot már az első pillanatban megzavarták. A lelki sérüléseket tovább erősítette a gyakran hónapokig elhúzódó táborigények tartózkodás. Minden kelet-európai állam hazatérítési propagandájában igen fontos politikai-lélektani szerepet töltött be a Valka-láger. Az itteni negatív „élményeket” nem csak a kommunista sajtó, de a cseh és a lengyel emigráns újságok is igyekeztek ébren tartani. Az emigrációs lapokat idézve könnyű volt a kommunista propagandának hitesebbé tenni a legvadabb híreszteléseket is.

8 A szövetségi menekültügyi minisztérium 1955. 01. 1-i állapotjelentése szerint ebből Alsó-Szászországban 10. 870-en, Baden-Württembergben 5426-an, Bajorországban 5053-an, Északrajna-Wesfáliában 4558-an, Schleswig-Holsteinben 3067-en éltek.

II. Az 1950-es évek közepén indított szovjet hazatelepítési akció

I. A második világháborút követő első évek kényszer-repatriálásai

A második világháborút követő első évek kényszer-repatriálásai egyértelműen a sztálinizmus kifejeződési formái voltak.⁹ Sztálin „a szovjet népek Nagy Honvédő Háborúja” fogalommal összhangban jellemezte azokat a szovjet állampolgárokat, akik a német összeomlás időszakában önként, vagy kényszerből a Szovjetunió határain kívül tartózkodtak (önkéntesként, keleti munkásként, evakuáltként, menekültként, vagy hadifogolyként). Mégpedig: hazaárulónak és potenciális nyugati kollaboránsnak. A nyugati szövetségesek Sztálin hazaszállítási követeléseivel szemben 1946. február elejéig (a volt szövetségesek közötti viszony megromlásának kezdetéig) sem erkölcsi, sem technikai nehézségeket nem támasztottak. A német kapituláció után közvetlenül megkezdődött a szovjet repatriáló bizottságok embervadászata, amely a nyugati szövetségesek aktív támogatásával, vagy passzív tűrésével csaknem folyamatosan működött. Pontos adatok a kényszerrepatriálásokról a Szovjetunióban és az időközben szovjet érdekszférává tett kelet-európai országokban nem álltak rendelkezésre. A Pravda 1945. október 4-i számában jelent meg erről egy (adataiban nem ellenőrizhető) cikk, „A szovjet polgárok repatriálásának egy éves tevékenysége” címmel.

Csaknem bizonyos, hogy sok ezret a visszatértek közül egyszerűen agyonlőttek (zömmel turkesztániakat és kozákokat), másokra életfogytig tartó deportálás várt. Nőkre és gyermekekre a fenti intézkedések során nem voltak tekintettel. A tipikus sztálini terrorintézkedést a Szovjet Kommunista Párt oly sokat emlegetett XX. Pártkongresszusának kritikái meg sem említették.

2. A Sztálin halálát követő hazatérítési akciók

A Ny. Sz. Hruscsov vezette szovjet politika a diktátor halálát követően mégis viszonylag gyorsan megkezdte egy nagyobb hazatelepítési akció pszichológiai előkészítését. Ennek első jeleit a nyugati megfigyelők a náluk tartózkodó szovjet emigráció reakcióiban észlelték. A diktatúra korábbi intézkedései miatt okkal gyanakvó emigrációs elit kezdetben nem hitt a velük szembeni politika változásában. További gyengítésüket célzó taktikát láttak benne, amely egy újabb eszköz a Szovjetunió hidegháborús arsenáljában. A megítéléshez jelentős mértékben hozzájárult az a tény is, hogy az első hazatérők 1954/1955-ben azok az emigránsok voltak, akik közismerten kettős ügynökként szolgálták a szovjet és a nyugati hatalmak titkosszolgálatait.

Hamarosan nyilvánvalóvá vált azonban, hogy itt többről van szó, mint egy szokásos propaganda akcióról. A szovjet sajtó és irodalom kezdte pszichológiailag átértelmezni az emigráns fogalmát. Mindenekelőtt azzal a céllal, hogy saját népessége együttműködési készségét felébressze, illetve biztosítsa. Amikor pedig (viszonylag későn) az első megbízható információk megérkeztek Nyugatra, az is világossá vált, hogy a nyugati emigráció hazacsábítási kísérletével párhuzamosan elindult egy másik (kevésbé látványos)

⁹ Az akciókhoz 1946. elejéig a nyugati szövetségesek is statisztáltak. Az angolok és az amerikaiak a korábban német szövetségben harcolt doni kozákok, ukránok tízezreit szállították vissza a Szovjetunióba Sztálin kívánságára annak tudatában, hogy milyen sors vár ott rájuk. (Horvátok tízezreit szállították az angolok Tito Jugoszláviájába). Wolfgang Jacobmeyer: *Ortlos am Ende de Grauens: „Displaced Persons” in der Nachkriegszeit*. In: *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland. Migration in Geschichte und Gegenwart*. Szerk.: Klaus J. Bade. Verlag C. H. Beck, München 1992. 368–370).

akció is. Mégpedig a kelet-európai államok között a korábbi, illetve visszamaradt deportáltak hazaszállítása, vagy kicserélése. Úgy tűnt, hogy az akcióknak globális külpolitikai célkitűzései voltak a Szovjetunió részéről.

Az első látható intézkedések, mint például a „Hazába visszatérők” bizottságának a felállítása (1955. 03. 28.) időben egybeestek a Genfi (júliusi) Konferencia pszichológiai előkészítésével. (Amelyben persze egyéb nehezen felismerhető momentumok is szerepet játszottak).

Amíg a sajtó és a rádióállomások minden egyes Nyugatról történt hazatérést szenzációként tálaltak és propagandisztikus céllal a nyugati demokráciák lejáratására használtak (ahol tömegrendezvényeken a hazatérők az emigrációs évek nyomoráról adtak számot), addig a keleti blokk országaiból történő hazatérést olyan feltűnésmentesen intézték, ahogy csak lehetett. Az utóbbi esetben a kelet-európai országokból származó elítéltek, hadifoglyok és deportáltak szabadon engedéséről volt szó a Szovjetunió részéről, akiket (amennyire ismert) kényszerrel szállítottak haza származási országaikba. Számuk ugyanakkor feltehetően jóval meghaladta a Nyugatról visszatértekét.

A két telepítési irány közötti belső összefüggést, az utóbbi külpolitikai motiváltságát két szempont is érthetővé teszi, illetve igazolja, hogy:

- a. A lengyelországi, csehországi, magyarországi, romániai, bulgáriai hazatérők Nyugatról szükségszerűen felszínre hozták a hazai népesség körében azoknak a deportált honfitársaknak, ismerősöknek és rokonoknak a sorsát is, akiket a Szovjetunióba deportáltak. Annál is inkább, mivel mindkét kategóriát, az emigráns és deportáltat is, a „szocialista törvényesség” azonos módon, „népellenségként” kezelte. Ezért a keleti blokk államainak átfogó amnesztia rendeleteket kellett alkotnia.
- b. A szovjet kormány 1954/55-ös politikai offenzívája az ázsiai-keleti világ államainak a megnyerésére és a Jugoszláviával 1955-re tervezett kapcsolatrendezés azt feltételezte, hogy (legalább felületesen) szabaduljanak meg annak a gyanújától, hogy a Szovjetunió is egy gyarmattartó hatalom, amely nem érzékeny a népek önrendelkezési jogának a garantálására. Tekintettel ezekre a külpolitikai célkitűzésekre, továbbá a külföldi, ázsiai és jugoszláviai delegációk növekvő számú szovjetunióbeli látogatásaira, a néhány százezer háborús elítélt és kényszermunkás visszatartása az országban (távol szülőhelyüktől) akkor is tehertétel lett volna az orosz politika számára, ha időközben nem derült volna ki a szovjet háborús törvényhozás menete.

A szovjet kormány tehát kényszerítve érezte magát arra, hogy globális külpolitikai célkitűzéseinek megvalósítása érdekében olyan belpolitikai intézkedéseket tegyen meg, amelyeknek nagy jelentősége lett a kommunista blokk államain belül is. Az osztrák és a német hadifoglyok szabadon engedése, valamint a kényszermunkatáborok legalábbis deklarált felszámolása részét képezte a globális jellegű külpolitikai stratégia intézkedéseinek. (A táborok lakói döntő többségében a Szovjetunió nem orosz népeihez tartozók voltak).

A népi demokráciák visszatartott polgárainak a diszkrét hazaszállításában a szovjet kormány megbízható partnerekre talált a „testvéri” szocialista kormányokban. Bár a lengyel forrásokon kívül alig akad adat, megállapítható, hogy a Szovjetunióból érkező hazatérők a keleti blokk országaiban nem ugyanazon a befogadó és átvizsgáló táborokon mentek keresztül, mint a Nyugatról hazaérkezettek. Ezért maradhatott szinte teljesen ismeretlen ez a jelentős népességmozgás. A kevés említés során is megjelent a

propagandisztikus karakter. Ezek a szabadon engedett, repatriált foglyokat olyan „polgárként” említették, mint akik az elmúlt években „a Szovjetunió szocialista építésében” vettek részt.¹⁰

A szabad világból a kelet-európai országokba történő repatriálások és fordítva, a Szovjetunióból a népi demokráciákba való hazatérések alapvetően tehát a nagy külpolitikai célkitűzések által motivált intézkedések voltak. Egyáltalán nem a jogérvényesítés és a jogbiztonság állapotának a megteremtése, illetve visszaállítása volt a cél. A nyugatról hazatérők, miként a Szovjetunióból hazaküldtek, belekerültek egy a csatlós államokban alkotott külön-meghatározásba, amely nekik még az ottani polgárok szabadságát sem biztosította. Ráadásul szembesülhettek a befogadó közeg bizalmatlanságával, amely sokéves tapasztalat alapján bizalmatlanul fogadta a hirtelen és gyors politikai kurzusváltást.

3. A Magyar Népköztársaság hazatelepítési akciója

A szovjet kezdeményezést követve a magyar repatriálási propaganda gyorsan és rugalmasan állította helyre (egy apparátus létrehozásával) a külföldi magyarság hagyományos, de 1945-től megszakadt kapcsolatait a szülőfölddel. A Kossuth Rádió 1955. december 6-án bejelentette, hogy Berlinben létrejött egy bizottság a magyarok hazahozatalának az előkészítésére. A szervezet arról értesítette a magyar külügyminisztériumot (mint ha nem tudott volna róla), hogy támogatni szeretné azon külföldre távozott magyar polgárok hazatérését, akik az Elnöki Tanács rendelete alapján amnesztiát kaptak. Az a meggyőződésünk – írták –, hogy „hazafias kötelességünket teljesítjük, amikor Nyugaton élő honfitársainkat segítjük a hazatérésben.” A magyar hatóságok „jövőhagyásukat adták” a bizottság tevékenységének megkezdéséhez. Ekkor tudatták azt is, hogy a Hazatérő Magyarokat Támogató Bizottság tulajdonképpen már 1954 decemberében megalakult Kelet-Berlinben.

A bizottság sajtó előtti bemutatkozására 1956. február első napjaiban került sor a hazatelepítési programot bevezető konferencia keretében. A bizottság elnökeként Szentiványi Béla professzor mutatkozott be, aki 1936/37-ben a berlini Friedrich-Wilhelm-Egyetemen tanult, majd doktorált. Ezt követően a finnugor nyelvek lektora lett az egyetemen, és időnként – emellett – a helyi Collegium Hungaricum titkári feladatait is ellátta. 1948-ban professzori kinevezést kapott a kelet-berlini Humboldt Egyetemen a magyar nyelv és irodalom előadójaként. (Bizottság-elnöki megbízásáig a kommunista rendszer a kevésbé megbízhatók között tartotta számon).

A bizottság alelnöki teendőivel megbízott Földes-Papp Lajos egészen változatos pályáivet futott be. A református lelkész – a nyugatiak által tényként kezelt – 1951-ben a magyar állambiztonság megbízásából, annak ügynökeként érkezett Ausztriába. 1953. elejétől 1954. május közepéig Brüsszelben élt. Majd visszatért Magyarországra, hogy átvegye a szegedi egyetem egyik professzori állását. Dr. Földes tehát kétségkívül kalan-

10 A varsói rádió külföldre sugárzott lengyel nyelvű adásában jelentette 1955 november 7-én: „A hazatérők között található egy bizonyos számú olyan személy, akik a Szovjetunióból érkeztek. Ezek a személyek, akik a háború alatt a Szovjetunió területén tartózkodtak, kimaradtak a háborút követő első évek repatriáló akcióiból és most tértek haza. Olyan személyek is akadnak közöttük, akiket a háború alatt, vagy azt követően elkövetett különböző cselekményekért elítéltek. Őket most idő előtt szabadon engedték.” Egy hónappal később, december 5-én jelentette a PAP lengyel hírügynökség: „December 3-án érkezett haza a Szovjetunióból 439 lengyel. Közöttük vannak mérnökök, orvosok, technikusok, szakmunkások és parasztok. A Szovjetunióban az iparban, a bányákban, üzemekben, a kohókban és a mezőgazdaságban dolgoztak.”

dos emigrációs életet élt.¹¹ Nem csak a nyugati magyar emigráció politikai és társadalmi helyzetét ismerte jól, de a lelkeszi hivatás révén tisztában volt az érintett személyek morális, mentális és lelki gondjaival is. A bizottságban az emigránsokkal történő levelezést, valamint egyéb szervező munkát bízták rá.¹²

A magyar repatriáló bizottság titkáraként Barta Lajos mutatkozott be a sajtónak Kelet-Berlinben. Kanadába kivándorolt régi kommunista fiaként évekig dolgozott a tengeren túl gyári munkásként, majd később nyomdászként, ahol először került közelebbi kapcsolatba az irodalommal. Autodidakta módon képezte magát tovább esti iskolákon, és 1948-as magyarországi visszatérését követően (itteni sikeres érettségije után) hivatásos újságíró lett.

A 35 éves vasesztergályos, szegény munkáscsaládból származó egykori idegenlégiósra, Korcsog Mihályra bízták a repatriáló bizottságban a hazatérni kívánók gondozását. Bár többször kitüntették, franciaországi munkahelyén és lakóhelyén „külföldiként” kezelték, akadályozták a szakmai előrelépését. Az egykori antikommunista elkeseredésében belépett a Francia Kommunista Pártba, majd pedig az első amnesztia rendelettel 1952 áprilisában visszatért Magyarországra. A Csepeli Rákosi Művekben gyors karriert futott be, rövid időn belül az üzemi tanács vezetője lett. Múltja miatt Berlinben rábízták a francia idegenlégióban szolgáló, illetve az onnan már elbocsátott magyarok megnyerését a hazatérésre.

A kelet-berlini repatriáló bizottság mellett Magyarországon megalakult a „Szülőföldre Hazatérők Fogadóbizottsága”. Ennek feladatául többek között a hazatérők kihallgatását és az így szerzett információk kiértékelését szabták. A fogadóbizottság elnökének, a Rákosi barátjának tartott „írót”, a régi kommunista és állambiztonsági funkcionáriust, Kónya Lajost nevezték ki, akit Rákosi, az MDP első titkáraként 1955 tavaszán a párttagság körében uralkodó hangulat felmérésével bízott meg.

A hazatelepítési propaganda legfontosabb szervezője a Magyarok Világszövetsége volt. Mint közismert, a szervezetet az első világháború után alapították azzal a céllal, hogy a magyar kivándorlók, és a szülőföld közötti kapcsolatokat fenntartsa és hozzájáruljon a határokon túli magyar kolóniák kulturális életének a tartalmassá tételéhez. Egy ideig Horthy Miklós kormányzó második fia is elnöke volt a szervezetnek. A második világháború alatt a Világszövetség központi tevékenységét a rádióadásokon keresztül antikommunista propaganda jelentette, amely nem maradt következmények nélkül: a háborút követően 1954-ig nyilvánvaló inaktivitásra kényszerült a szövetség. Ezután – a régi nevéen – rádióműsorokkal, politikai és kulturális (propaganda) irodalom külföldre postázásával hallatott ismét magáról a szervezet. (Közben központi nyilvántartását már az ÁVH levéltárába integrálták és vezető pozícióit is a szolgálat tisztjei töltötték be).

A Magyarok Világszövetsége rendszeresen küldte csaknem minden Nyugat-Európában és a tengeren túl élő magyar emigránsnak a Magyar Híreket. Az 1955 elejétől hetente megjelenő újság lényegében a korabeli magyar politikai rendszer reklámja volt kifelé. Emellett közvetlen gyakorlati segítséget kínált például állampolgársági ügyekben, örökösödési kérdésekben és válási problémáknál. De segítséget ajánlott a lap a családtagok felkutatásában, a külföldi magyar kolóniák iskoláinak, egyesületeinek és templomainak a felszerelésében is. Információs irodák nyitására törekedtek azokban a nyugati nagyvárosokban, ahol jelentősebb számban éltek magyarok.

¹¹ Miközben 1951-ben fél évig vezette a Magyar Menekült Kancelláriát és a Magyar Irodát Salzburgban – mindkettő karitatív szervezet zömmel amerikai pénzügyi támogatással –, több amerikai titkosszolgálatnak volt egyidejűleg a munkatársa. Időnként a nem túl távoli Bregenzbe is bedolgozott, mint református lelki gondozó. Később Belgiumban egy ideig bányászként is dolgozott.

¹² BA B106/5434.

A magyar diplomáciai missziók közül különösen az ausztriai, az olaszországi, a franciaországi, a belgiumi és a skandináv országok-béli mutatkozott aktívna a hazatérítési propagandában. A nagyobb siker érdekében aktivizálták a vegyes baráti társaságok tevékenységét, közöttük a „Francia - Magyar Társaságot Párizsban, a Brit – Magyar Társaságot Londonban, vagy a Svéd – Magyar Társaságot Stockholmban. Intenzívebbé tették a magyar utazási irodák működését ezekben az országokban éppúgy, mint a finn-ugor nyelvek kutatásának a társaságait is a skandináv országokban.

1955 novemberében kezdte el sugározni a magyar rádió „Szülőföldem” címet viselő adásában a külföldi magyarságnak szánt műsorait (a Magyarok Világszövetsége gondozásában). Az egyre bővülő műsorpaletta keretében 1956 január közepétől zenés kívánságműsor is csatlakozott a programhoz, amely közvetlen kapcsolatot biztosított a nyugat-európai, az amerikai magyar emigráció és az anyaország között.

1956 elejétől az említett kelet-berlini repatriálói bizottság rendelkezésére állt egy havonta megjelenő közlöny is, mégpedig a Hazatérés. A törvényes repatriálás alapját a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1955. április 4-i törvényerejű rendelete jelentette, amelyet az ország felszabadulásának a 10. évfordulójára bocsátottak ki. Azokra az állampolgárookra vonatkozott, akik az országot a háborús események következtében, vagy 1954. január 1. előtt illegálisan elhagyták, amennyiben 1956. április 4-ig visszatérnek Magyarországra. 1956. április 10-én az Elnöki Tanács a „külföldön élő magyarok nagy érdeklődésére való tekintettel” (Kossuth Rádió 1956. ápr. 10.) úgy határozott, hogy a törvényerejű rendelet érvényességi idejét 1958. április 4-ig meghosszabbítja. Egyben kiterjeszti azokra a személyekre is, akik az ellenséges propaganda intézmények különféle szervezeteiben, újságjainál és szolgálataiknál aktív tevékenységet folytattak ugyan, de készek azt önként beszüntetni. A repatriálók körének tágítása nem jelentette persze azt, hogy mindenki, aki akar, visszatérhet hazájába. A következő személyekre továbbra sem vonatkozott a büntetőjogi következmények nélküli hazatérés:

- azokra, akik a Sztójay- és a Szálasi-kormányok időszakában miniszterek, politikai államtitkárok és főispánok voltak, illetve akkor lettek tábournoknak kinevezve;
- azokra, akik az országon belül, vagy külföldön törvénytelen kivégzések vagy testi kínzások kezdeményezői, cselekvő részesei voltak;
- és végül azokra, akik magyar állampolgárként a német állambiztonság szolgálatába szegődtek.¹³

III. A hazatérítési propaganda számszerű eredményei

A népi demokráciák 1954/56-os repatriálási propagandáinak eredményeként hazatértek számszerű adatait nagy óvatossággal szükséges kezelni. A nyugati szervezetek adatai e tekintetben éppúgy részleges hitelességűek, mint a kelet-európai országok ide vonatkozó jelentései, hivatalosan közzétett adatai. Az előbbi vonatkozásában a tartományi és szervezeti pluralitások, tevékenység periódusok és átfedések, az utóbbi vonatkozásában a propagandaszempontok, és különösen az összesített adatok általános felnagyítási tendenciája érhető tetten. (Például tudatosan homályban hagyták a származási- és a menedéknyújtó országot és a tényleges repatriálási időpontot). A magyar és a csehszlovák hazatérések száma szerencsére viszonylag pontosan nyomon követhető, mert itt a nyugati oldalon is különböző kontrolladatok álltak rendelkezésre. 1956. június 1-én a német

13 BA B106/5434.

szövetségi Hontalan Külföldiek Irodájának és a USEP (United States Escapes Program) – központ nyilvántartásai szerint 3121 személy tért vissza Nyugat-Európa országaiból és a tengerentúlról a Szovjetunióba, illetve a keleti-blokk országaiba.

3. táblázat: *Kelet-európai hazatérők Nyugat Európából (1956. 06. 01.)*

Kelet-európai cél országok	A hazatérők száma
Albánia	14 személy (Németországból egy sem)
Kína	1 személy
Bulgária	78 személy
Lengyelország	442 személy
Románia	286 személy (a német hazatérők transzportjai nélkül)
Szovjetunió	1.308 személy (a dél-amerikai transzportokat nem tartalmazza; a nemzetiségi megoszlás nem, ill. rizikóval állapítható meg)
Csehszlovákia	669 személy (a szlovákok száma kisebb, mint a cseheké)
Magyarország	313 személy (ebben a számban a német hazatérők – VD – egy része is benne volt)
Tisztázatlan származású	16 személy
Összesen:	3 121 személy

Forrás: saját levéltári kutatás

Az összes repatriáló 10%-a magyar, 21%-a (cseh)szlovák, 42%- Szovjetunió-béli, 14% lengyel és 9% román illetőségű személy volt. A hazatérési arányok láthatóan nem álltak szoros összefüggésben a származási ország méretével és a lakosság számával (lásd: a magyar, román és lengyel arányokat!) Arányaiban nagyobbak látszik a magyar és a cseh(szlovák) hazatérési kedv, de nem szabad elfeledni, hogy ezekből az országokból feltehetően többen is mentek, illetve menekültek el. Másfelől a származási országok „vonzereje” is nyilvánvalóan eltért egymástól: a Sztálin vezette Szovjetunió több okból sem volt vonzó életperspektíva az onnét elkerült személyek számára. A szocialista tábor rossz külföldi megítéléséhez képest a fenti arányok mégsem tekinthetők lebecsülhető hazatelepítési eredménynek.

4. táblázat: A hazatértek előbbi számokból a Szövetségi Köztársaságot a következő arányokban hagyták el (1956. 06. 01.)

Kelet-európai cél országok	A hazatérők száma
Kína	1 személy
Bulgária	2 személy
Lengyelország	31 személy
Románia	11 személy
Szovjetunió	153 személy
Csehszlovákia	236 személy
Magyarország	29 személy
Összesen:	463 személy

Forrás: saját levéltári kutatás

Az összes repatriáló 15% esett a nyugati Németországra. Az összes innen repatriáló személyből a magyarok aránya 6%, a (cseh)szlovákoké 51% (4), a Szovjetunió-bélieké 33%, a lengyeleké 7%, a románoké pedig 2% volt. Természetesen ebben az esetben is érvényesek az előbbi táblázattal összefüggésben említett megfontolások az eltávozottak száma, valamint a hazatérési kedv vonatkozásában. Mégis mutatkoznak érdekes eltérések. Bár a magyarok többsége közismerten Németországba került, arányaiban innen kevesebben tértek vissza, mint más országokból (10%-6%). A (cseh)szlovák arány is érdekes: bár magas a nyugati világból is a hazatérési arány (42%), a Németországból történő külföldi visszatért között még ennél is nagyobb a számuk (51%)!

Megjegyzendő, hogy a hazatérők mintegy 10%-a kivonta magát a nyilvántartásba vétel alól, és a népi demokráciák közül csak néhány tette közzé hazatért polgárainak a számát. A román repatriáló bizottság egyik tagja azt nyilatkozta 1956. március 8-án a „Haza Hangja” címet viselő rádióadásban, hogy a Romániába visszatértek száma összesen 1 500 főt tesz ki. 1956. május 10-én azt jelentette a Rádió Bukarest II, hogy a külföldről Romániába hazatértek száma öt nappal korábban (május 5-én) 1. 805 személyt tett ki. Ugyanez a rádióadó május 13-án már „mintegy 10 ezer” hazatérőről beszélt. De egy hónappal később (1956. június 20-án) a Román Hazatelepítő Bizottság jelentését idézve, már 4. 137 román polgár hazatéréséről tudósított. A Varsói Rádió és a Trybuna Ludu jelentései a lengyel hazatértekről sem igen voltak egymással mindig összhangban. A rádió a külügyminisztert idézve az 1955. január 8. és december 31. között hazatértek számát 10 357 személyben adta meg. Fél év múlva az említett újság (1956. 06. 28.) 12 069 főben adta meg a visszatértek számát. Eszerint a Szovjetunióból 9 078-an, Franciaországból 1 056-an, Nyugat-Németországból 442-en, Angliából 303-an, Kelet-Németországból 209-en, Belgiumból 129-en, Brazíliából 128-an, és végül Argentínából 124-en.¹⁴

A magyar emigránsok hazatérési arányait, illetve ennek változásait (miként említettük) viszonylag pontosan nyomon követték. 1956. május közepén 274 magyar repatriálót regisztráltak a magyar emigrációs szervezetek, s ez a szám szeptember végére – a forradalom küszöbére – 355-re emelkedett:

14 BA B106/5434.

5. táblázat: A magyar hazatérők száma (1956. május közepe és 1956. szeptember vége)

Ország	1956. május közepe	Szeptember vége
Franciaország	72 (néhányan családdal)	95 (ebből 9 családtag)
Ausztria	70 (néhányan családdal)	98 (ebből 12 családtag)
Olaszország	25 (néhányan családdal)	27 (ebből 2 családtag)
Belgium	10 (néhányan családdal)	23 (ebből 8 családtag)
Izrael	3 (egy családdal)	7 (ebből 4 családtag)
Svájc	2	2
Anglia	1	3
Svédország	1	1
Hollandia	–	6 (ebből 3 családtag)
Egyesült Államok	1 (családdal)	6 (ebből 4 családtag)
Venezuela	1 (családdal)	7 (ebből 6 családtag)
Kanada	2	4
SzírIA	1	1
Argentína	1 (gyerekkal)	3 (ebből 1 családtag)
Dél-Afrika	1	1
Még nem ismert országból	21 (néhányan családdal)	23 (ebből 1 családtag)
Név szerint még nem ismert	36	10
Összesen:	274	355 (ebből 55 családtag)
Családtagok összesen:	50	55
Hazatérők összesen:	324	410

Forrás: saját levéltári kutatás

A német szövetségi belügyben 1956. október 17-én – egy héttel a forradalom kitörése előtt – a repatriálás június óta tartó lelassulása miatt úgy gondolták, hogy a hazatérő magyarok száma időközben mintegy 420 lehet. A korabeli hazatérők között a volt úri középosztályhoz ketten tartoztak: egy katonatiszt (egykori alezredes) és egy színész (Páger Antal). A többiek a német belügyminisztérium osztályozása szerint gazdálkodók, munkások és kalandorok voltak. A labdarúgó kapuvédő Fazekas Árpád esetében azt feltételezték, hogy az állambiztonság megbízásából jött Nyugatra és feladata teljesítése után tért vissza Magyarországra.

A rádióadások vonzereje a hazatérőkre nyugati megítélések szerint egyre csökkent, a műsorok színtelenné és érdektelenné váltak. A szövetségi német belügyminisztérium szerint az emigráció elleni támadások jelentősen gyengültek. 1956 júliusa óta a németek a magyar propaganda új módszereire lettek figyelmesek, amiből arra következtettek, hogy a magyar kormány elégedetlen az addigi hazacsábítási technikákkal, illetve azok eredményeivel.¹⁵ A nyári hónapokban a propaganda hangsúlya az emigrált szülők gyermekeinek a magyarországi üdültetésére került. 250 gyermek utazhatott üdülni egy hónapra Bécsből, Nyugat-Berlinből, Franciaországból és Belgiumból Magyarországra. Német megfigyelők szerint 1956. közepétől növekedett az olyan álmenekültek száma, akik szervezett csoportjukat Nyugaton elhagyták, menedékjogért folyamodtak, majd kiszáratva visszatértek Magyarországra. Fahidi József sportújságíró esetét említették erre egyik példának, de ide sorolták az említett Fazekas esetet is, aki bár érvényes szerződést kötött egy nyugatnémet sportklubbal, három hetes tartózkodást követően,

¹⁵ Az utolsó német statisztika szerint – a hontalan külföldiekről – 1955. április elején 12 526 magyar élt a Szövetségi Köztársaságban. BA B106/5434.

augusztus elején visszatért Magyarországra.¹⁶ Ilyen jellegűnek tartották a németek Kerényi Lajos színházrendező ügyét is, aki 1956. július második felében vált el egy művész-delegációs csoporttól Bécsben, majd menedékjogért folyamodott a hatóságokhoz. Négy nap múlva mégis visszatért Magyarországra. Ugyanígy tett egy magyar tánccsoport néhány tagja, akik szeptemberben váltak külön Svájcban csoportjuktól majd öt nap múlva ők is hazatértek Magyarországra.¹⁷

A Magyar Rádió propagandájában ügyesen kihasználta a gyors hazatéréseket, és elsősorban ezért nem zárták ki annak a lehetőséget Nyugaton, hogy az említett személyek megbízást teljesítettek. Rövid ideig Nyugat-Európában maradtak, majd (gyors) hazatérésükkel lehetőséget adtak a repatriálási propaganda hatékonyságának növeléséhez. Nem csekély hatást gyakorolt például az átlag hezitáló magyar emigránsra Páger Antal hazatérése Buenos Airesből.¹⁸ A magyar emigráció növekvő bizalmatlansággal szemlélte a Magyar Népköztársaságban kialakuló politikai helyzetet. A magyar-jugoszláv közeledés például kifejezetten negatívan hatott az amnesztia-propagandára. Miután több magyar újság is megtámadta a hazatért Páger (Darvas művelődési miniszter is csatlakozott a támadásokhoz), a repatriálási alternatíva szkeptikus értékelésének jelei kezdtek mutatkozni még az emigráció baloldali orientációjú értelmiségi köreiben is.

16 A labdarúgó kapus, aki egy csempészügy miatt 1956 végéig eltiltás alatt állt, csapatával (mégis) Bécsbe utazhatott. Megjegyzendő, hogy a hatóságok részéről az időt tájt a játékosok által űzött csempészet a „túrt” politikai kategóriába tartozott. A párt ilyen módon is törekedett plusz kedvezményekben részesíteni a hazai kedvenceket. Ugyanakkor a módszer arra is alkalmas volt (mint látható), hogy valakit esetleg megszarolhassanak.

17 BA B106/5434.

18 A színész már a két világháború közötti Magyarországon is ünnepelt és közismert volt. A propaganda sikerét az sem igen csökkentette, hogy a színész feleségét és gyermekeit otthagya tért vissza Magyarországra. (Az utóbbi tényt egyszerűen elhallgatták).